

Yayın Tanıtımı / Review

Muhammet Emin ALTINIŞIK, *Türk Halk Bilimi Araştırmalarında Cönkler (Biçim ve İçerik)*,

Fenomen Yayıncılık, Erzurum, 2023.

ISBN: 978-625-6470-35-4, 231 s.

Meryem Sena ERKEN

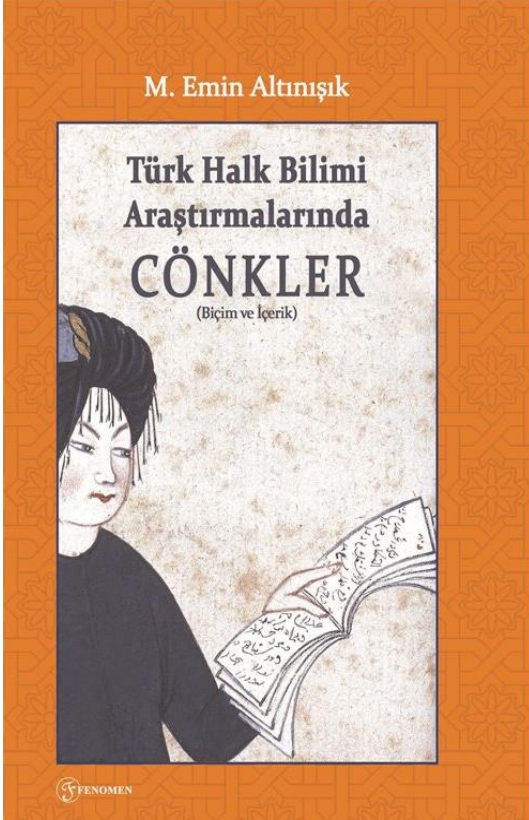
İstanbul Kültür Üniversitesi

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Öğrencisi

E-posta: sena.erken@hotmail.com

Orcid: 0000-0003-1290-7219

Sözlü belleği yazıyla buluşturan, âşıkların en sadık yareni olan, bir dertlinin türküsü, bir hikâyenin ilk sözü, halk hafızasının özü, kıymetli hazinelerimiz cönkler; halkın üretimini nesillere taşıyan, içeriğinde manzum ve mensur olmak üzere birçok edebiyat ürünü ve edebiyat dışı malzeme barındıran, aşağıdan yukarı doğru açılan el yazması defterlerdir.

Çeşitli edebî, tarihî, kültürel ve folklorik ürünler ihtiva eden cönkler, aynı zamanda yazıldığı çağın kültürel değerlerini, siyasal yapısını, halkın düşünce dünyasını, yaşadığı çağın dil malzemesini, gelenek ve göreneklere ile halk inanışlarını da gösteren sözlü tarihin kaynak eserlerindedir.

Muhammet Emin Altınışik'in kaleminden çıkan *Türk Halk Bilimi Araştırmalarında Cönkler (Biçim ve İçerik)* adlı eser, 2019 yılında Erzurum Atatürk Üniversitesinde Prof. Dr. Dilaver Düzgün danışmanlığında aynı isimle hazırlanan doktora tezinin gözden geçirilerek kitaplaştırılmış hâlidir. Eser; giriş, iki bölüm, sonuç, kaynaklar ve ekler kısımlarından oluşmaktadır.

Giriş bölümünde amaç, kapsam, materyal-yöntem ve cönklerle ilgili yapılan çalışmalar yer almaktadır. Birinci bölüm "Cönk Adı Verilen Eserler" ana başlığı altında toplanmıştır. Bu bölümde; cönk şeklinin ortaya çıkışı ve cönk teriminin menşei, cönk tanımı, cönklerin yapısı, geleneği, tasnifi, biçim ve içerik yönünden mecmua ve

cönklerin mukayesesi konuları ele alınmış; cönklerde kullanılan yazı çeşitleri ve mürekkepler, kâğıt türleri, cönklerin tahribi, dil ve imla özellikleri, cönklerde kullanılan imza, tarih ve mühürler, Türkiye ve yurt dışındaki kayıt altına alınan cönkler ve incelemeye esas alınan cönklerin tavsifleri görsellerle desteklenerek okuyucuya sunulmuştur.

Eserin ikinci bölümü; “Cönklerde Yer Alan Metinler” ana başlığı altına toplanmıştır. Bu bölümde ise cönklerin içerikleri hakkında geniş bilgilere yer verilmiş; incelenen cönklerde bulunan manzum ve mensur metinler değerlendirilmiştir. Manzum metinlerin vezni, kafiyesi, şekli ve türleri hakkındaki bilgiler okuyucuya sunulmuştur. Mensur metinler ise içeriklerine göre anonim halk edebiyatı, dinî-tasavvufî metinler, büyü-tılsım metinleri gibi çeşitli başlıklar altında değerlendirilmiştir. Ayrıca yazıldığı devrin sosyal hayatını yansıtan asıl metinlerin dışındaki kayıtlar da konularına göre tasnif edilmiştir. Bölümde, metinlerin başlıklandırılması ile ilgili terminolojik problemlere yer verilerek çözüm önerilerinde bulunulmuştur. Cönklerde yer alan mahlaslar da ele alınmıştır. Eserde incelemeye tabi tutulan cönklerin bulunduğu kütüphane adı, koleksiyon, yer numarası ve nüsha tavsifine dair bilgiler aktarılmıştır.

Sonuç kısmında kitabın içeriğinden hareketle genel bir özet ve değerlendirme yapılmış; ekler kısmında ise incelemeye esas alınan cönklerden örnek metinlere ve konuyu destekleyici nitelikte çeşitli cönk görsellerine yer verilmiştir.

Yazar, kaleme aldığı eseri içerik bakımından farklı olan ve daha önce ayrıntılı incelenmemiş yirmi cönk ile sınırlandırmıştır. Bunların sekizi Süleymaniye Kütüphanesinde, biri Konya Yazma Eserler Bölge Başkanlığında, beşi Milli Kütüphanede ve altısı da İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığında yer almaktadır. Diğer taraftan çeşitli kütüphanelerde görülen fakat değerlendirilmeye tabi tutulmayan altı yüz cönkte tespit edilen ve önemli olduğu düşünülen yazılı/görsel materyaller de içeriğe dahil edilmiştir.

İncelemeye esas alınan cönklerdeki manzum metinlerde aruz vezni ile yazılan 11 farklı nazım şeklinden 965, heceli nazım şekillerinden 4 farklı biçimle 680 şiir; ayrıca 55 farklı edebî türün yer aldığı 320 şaire ait 1011 manzume bulunduğu tespit edilmiştir (Altınışık, 2023: 194). Bahsedilen aruz-hece dağılımında aruz ölçüsüyle yazılan şiirlerin sayıca daha fazla olması ilginçtir. Bu durum, incelenen cönklerde şiirleri bulunan divan ve tekke şairlerinin sayısının azımsanmayacak derecede olduğunu göstermektedir.

Eserde tespit edilen altı yüz cönk üzerinden cönklerin yapısı ve geleneği ele alınarak cönklerle ilgili ilk defa bir tasnif denemesi yapılmıştır (Altınışık, 2023: 38-39). Eserin birinci bölümünde çeşitli araştırmacıların cönk tanımları ile cönk kelimesinin menşesine dair açıklamalar üzerinde durulmuştur. Cönk teriminin kökeni; Orhan Şaik

Gökyay'ın "Cönkler Üzerine" başlıklı makalesinde Cava ve Malaya dillerine bağlanarak Çin yelkenli gemilerine verilen isim olarak değerlendirilirken (Gökyay, 1995: 73) Altınışık, cönk kelimesinin menşesine yeni yaklaşımlar getirmiştir. Yazara göre; Orta Asya'da Türklerin kutu için "çöğnek", yukarı kaldırmak ifadesi için "cöngeltmek" kelimelerini kullandıkları ve ilk yazılı eserlerin bir kutu içerisinde muhafaza edildiği düşünüldüğünde cönk kelimesinin bu iki hususta yukarı doğru açılan bir kitap şekline ismini verebilmesi mümkündür. Bu sebeple kapağı ve yaprakları yukarı doğru açılan bu kitap biçimindeki eserler cönk olarak değerlendirilmektedir. Yapılan araştırmalarda "cönk" kelimesi, köken bakımından her ne kadar Çin kaynaklı olsa da zamanla Türkçeleşmiştir. Çince derin kaplar için kullanılan *t'uñ* sözcüğü, Türkçeye tahta kova anlamında *tung* şeklinde geçmiştir. Bu kelimenin Türk lehçelerinde görülen t > ç ses değişimi ile zamanla *tung* > *çung* > *çöng* > cönk biçiminde değişerek son şeklini aldığı düşünülebilir. Cönklerin ilk örneklerinde metinlerin bir kutu içinde muhafaza edildiği; "tung" ve "çöng" gibi kelimelerin de kutu anlamına geldiği göz önünde bulundurulduğunda cönk teriminin, Çin yelkenli gemisinden değil "kutulu" manasından geldiğini ifade etmek daha doğru olacaktır (2023: 23-24). Altınışık'ın bu tespiti son derece ilginç ve değerlidir.

Edebî terim olarak cönk tanımlarının büyük bir kısmı "*halk şairlerinin şiirlerinin bir araya toplandığı uzunlamasına açılan defterler*" şeklindedir. Bugüne kadar cönklerle ilgili yapılan çalışmaların bazılarında sadece içerik esaslı değerlendirme yapıldığı için cönk ve mecmua terimlerinin kullanımında bir karmaşa olduğu gözlenmektedir. Mehmet Fuat Köprülü, Ali Nihad Tarlan, Şükrü Elçin, M. Fatih Köksal, M. Sabri Koz, Doğan Kaya gibi önemli edebiyat araştırmacıları cönklerin içerikten ziyade biçim olarak ele alınması gerektiği görüşündedirler. M. Fatih Köksal, "cönk" kavramının klasik tanımları dışına çıkarak bazı önemli tespitlerde bulunmuştur. Köksal'a göre: "*Saz, tekke ve divan şairlerinin şiirleri ile bazı anonim ürünlere yer veren; kimilerinde türlü dualar, fal, cıfr, reml, vefk, tılsım vb. gizli ilimlere dair kayıtlar, ilaç terkib ve tarifleri, rüya tabirleri, mektup suretleri, muhtelif tarih kayıtları, alacak-verecek hesapları gibi şiirle ilgisi olmayan her türlü bilgi notlarının da bulunduğu, uzunlamasına açılan, ensiz el yazması eserlere cönk denir*" (Köksal, 2017: 253). Altınışık'ın cönk tanımı da hemen hemen bu mahiyettedir: "*Mürettibinin zevk ve meşrebine göre herhangi bir dilde yazılan; muhteva ve konu açısından hiçbir sınırlaması olmayan, manzum ya da mensur her türden metni ihtiva edebilen; ciltlenişi bakımından kodeks kitapların aksine uzunlamasına açılan el yazması, taş baskı veya matbu eserlere cönk denir*" (2023: 28-29). Yazar, çalışmasında araştırmacıların açıklamaları ışığında cönkleri tüm yönleri ile değerlendirmiş ve mecmualar ile cönklerin benzer ve farklı yönlerini belirleyerek bu iki türü mukayese etmiştir. Ayrıca cönklerin bir kütüphanecilik terimi olarak ele alınması ve bu bağlamda yazma eser kataloglarının yeniden düzenlenmesi gerektiğine vurgu yapmıştır (Altınışık, 2023: 196).

Eserde, Türkiye’de 1237, Türkiye dışında ulaşılan kütüphanelerde 448 olmak üzere toplam 1585 cöngün tespit edildiğine dair bilgi yer almaktadır (Altınışik, 2023: 109). Böyle bir sayı tespit edilmiş olmakla birlikte bugün Anadolu’da başta Alevi-Bektaşî kültür çevresi olmak üzere köy, kasaba ve şehirler ile özel koleksiyonlarda çok sayıda cöng bulunduğu göz önüne alındığında bu sayının oldukça artacağı düşünülebilir. Bu çerçevede yurt içi ve yurt dışında yapılacak yeni kataloglama çalışmaları ile daha net rakamlara ulaşılabilecektir.

Cönglerle ilgili yapılan çalışmalar, eski harfli metinlerin Latin harflerine aktarımı üzerine yoğunlaşmıştır. Ayrıca cönglerin menşei ve tanımı hakkında araştırmacıların verdiği bilgiler küçük farkların dışında tekrardan öteye gidememiştir. Yazar, bu eksikliklerden hareketle incelediği cöngleri bütüncül bir yaklaşımla biçim ve içerik açısından ele alarak bu kapsamlı çalışmayı bilim alemine sunmak amacıyla hazırlamıştır.

Sözlü kültürden yazıya geçişte önemli bir köprü görevi gören cöngler; üreticilerinin halkın içinden olması, toplumun duygu, düşünce ve inanışlarını yansıtması, günlük hayattan kesitler sunması, kaynaklarda yer almayan şairleri, şiirleri, mensur eserleri ve muhtelif kayıtları bünyesinde barındırması, sözlü kültür unsurlarına yer vermesi, resim, minyatür, hat gibi unsurları işlemesi, kendi devirlerinin eğlence ve sosyalleşme aracı olmasıyla Türk edebiyatı ve kültür tarihi araştırmaları bakımından son derece önemli eserlerdir.

Eserinde cöngleri içerik ve şekil yönünden kapsamlı olarak ele alan Altınışik, önemli bir çalışmaya imza atarak bu muazzam kültür hazinelerinin cevherlerini pek çok yönden değerlendirmiş ve araştırmacılar için sağlam bir referans metni ortaya koymuştur.

KAYNAKÇA

Altınışik, M. Emin (2019). *Türk Halk Bilimi Araştırmalarında Cöngler (Biçim Ve İçerik)*. Doktora Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.

Altınışik, M. Emin (2023). *Türk Halk Bilimi Araştırmalarında Cöngler (Biçim Ve İçerik)*. Erzurum: Fenomen Yayıncılık. ISBN: 978-625-6470-35-4.

Gökyay, O. Şaik (1984). “Cöngler Üzerine”. *Folklor ve Etnografya Araştırmaları*. İstanbul: Say Yayınları. s. 107- 173.

Köksal, M. Fatih (2017). “Divan Şiiri-Cöng İlişkisi ve “Cöng” Redifli Gazeller”. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*. S. 37. s. 247-290.